

FRANSIZ KAYNAKLARININ IŞIĞINDA 1922 İZMİR YANGINI

Oktay GÖKDEMİR*

Özet

13 Eylül 1922'de başlayan İzmir Büyük Yangını tarihin en spekülâtif olaylarından birisidir. Büyük Yangın, sadece tarihi bir olay değil aynı zamanda Türkiye'ye karşı yürütülen bir politik kampanyadır. Yangından kimin ya da kimlerin sorumlu olduğu konusunda çeşitli iddialar olsa da Fransız arşiv belgeleri bize açıkça İzmir'de yaşayan Türklerin kendi şehirlerini yakmadıklarını gösteriyor. Konu üzerinde gerek Fransız konsolosluk raporları gerekse diğer birinci el kaynaklar, yangının sorumlularının Ermeniler olduğunu açıklamaktadır. İzmir Körfezi'ndeki Fransız savaş gemilerinin kumandanı Amiral Dumesnil'in raporları İzmir Yangını hakkındaki en önemli belgelerden biridir. Bu makalede, İzmir yangınına ilişkin Fransızca kaynaklar kullanılarak konuya açıklık getirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *İzmir Yangını, Hafıza, Fransız Arşiv Belgeleri, Fransız Basını, Tarih Yazıcılığı, Yıkım.*

1922 SMYRNA FIRE ACCORDING TO FRENCH SOURCES

Abstract

The Great Fire of Smyrna, starting on 13 September 1922, is one of the most speculative event in history. The Great Fire is not only historical event but also just like a political campaign against to Turkey. Although there are various claims on who is or are responsible for the fire, French archive documents clearly show us that the Turks who live in İzmir did not burn their city. Whether French consulate reports on this issue or other primary sources states that Armenians are responsible for Smyrna Fire. Admiral Dumesnil's, Commander of French warships in Smyrna Gulf, reports are one of the the most important documents about Smyrna Fire. This article tries to clarify Smyrna Fire by using French sources.

Keywords: *Smyrna Fire, Memory, French Archive Documents, French Press, Historiography, Catastrophe.*

Giriş

* Yrd. Doç. Dr., İzmir Büyükşehir Belediyesi, Ahmet Piriştina Kent Arşivi ve Müzesi Müdürü.

13 Eylül 1922'de başlayan ve yaklaşık beş gün süren, İzmir kentinin üçte ikisini yok eden İzmir yangını üzerine spekülasyonlar gün geçtikçe artmaktadır. Yangın üzerinden uluslararası alanda çıkar mücadelesi yapan bazı çevreler, İzmir yangınına kamuoyunun gündeminde tutmaya çalışarak kendi tezlerinin haklılığını tarihsel gerçekleri çarpıtarak kanıtlayma yoluna gitmektedirler. Bunlar içerisinde özellikle diaspora Ermenilerinin tarih dışı yöntemlerle ortaya koymuş oldukları “İzmir’i 9 Eylül 1922’de kente giren Türk ordusu yaktı!” iddiası bilimsel olarak çürütülmüş olsa da¹ bazı maksatlı çevreler tarafından sürekli gündemde tutulmaktadır. Yangınla ilgili olarak özellikle 1922 yılının Batı basını; başta İngiliz, Amerikan, İtalyan ve Fransız basını olmak üzere yangının sorumluluğunun Türklere yüklenemeyeceğini açık bir dille o dönem ifade etmişlerdir². Yine yangına ilişkin olarak sigorta kumpanyalarının resmi itfaiye şefi Paul Greskoviç’in ayrıntılı raporu yangının, Ermeni mahallesinde öncelikli olarak çıktığı ve Ermenilerin yangını provoke ettikleri şeklindedir³.

Yangın anında sertleşen ve yön değiştiren alevler Kordon’a kadar ulaşmıştı.

Bütün bunlarla birlikte İzmir yangını, günümüzde gerek akademik gerekse popüler çevrelerde güncelliğini korumaya devam etmektedir. Hatta öyle ki yangına ilişkin olarak sadece tarihçiler değil sosyolog ve sosyal psikologlar da toplumların nasıl

¹ Bu iddianın bilimsel gerçekleri yansıtmadığını, İzmir’in Türkler tarafından değil, aksine Ermeniler tarafından yakıldığını Amerika Birleşik Devletleri arşivlerinde yapılan çalışmalar kanıtlamıştır. Bu çalışmalar içerisinde özellikle bir çalışma dikkat çekicidir. Bkz. Türkkaya Ataöv, *Ermeni Belge Düzmeçliği*, İleri yay., İstanbul, 2006, s.s.131-151.

² Batı basınında yangınla ilgili ortaya çıkan haber ve yorumlar için bkz. Orhan Koloğlu, “İzmir Yangınının Ardındaki Gerçek”, *Popüler Tarih*, Eylül 2003, s.s.52-57.

³ Dönemin İzmir basınında yangın ve yangına ilişkin olarak ele almış olduğu haber ve yorumlara ulaşmak gerçekten çok zordur. Zira yangın, İzmir’in tarihsel ve kültürel belleğini de yok edecek ağır tahribatlar yaratmıştır. Bununla birlikte Greskoviç’in İzmir yangınına ilişkin raporu İzmir’de yayımlanan *Şark* gazetesinde 4 sayı halinde tefrika edilmiştir. Bilindiği gibi *Şark* gazetesinin imtiyaz sahibi Halil Zeki idi ve gazete Milli Kütüphane karşısında Beyler Sokağı’nda çıkarılıyordu. Gazete, Greskoviç’in yangına ilişkin raporunu “*İzmir Sigortaları İtfaiye Kumandanı Greskoviç’in İzmir Büyük Yangını hakkındaki raporudur*” başlığı altında yayımlanmıştı. Bkz. *Şark*, 21 Kanun-ı Evvel 1338 (21 Aralık 1922), S.308.

anımsadıkları ya da unuttukları üzerine İzmir yangınına bir örnek olay olarak inceleyerek genellemeler yapmaktadırlar⁴. Tarih yazıcılığının son dönemlerde ulaştığı çağdaş yöntemleri devreye sokarak yapılan bazı sözlü tarih araştırmalarında da İzmir yangını, tarihsel tanıklıklar eşliğinde sunulmaya çalışılmıştır⁵. Yangın, popüler tarih araştırmaları için de önemli bir araştırma öznesi haline gelmiş ve birçok gazeteci yangın meselesi üzerinden ideoloji meşrulaştırmasına gitmiştir⁶.

14 Eylül günü İzmir'in aldığı içler acısı hal

Büyük İzmir yangınına ilişkin dönemin belgelerinin büyük bir çoğunluğu yangını şehirde kalan Ermenilerin provoke ettiğini bize aktarıyor olmalarına rağmen, yangını hâlâ Türklerin çıkardığını iddia etmek bilimsel gerçekleri dışlamakla eş anlamlıdır. Bu iddia sahiplerinin dayanakları ise, Ermeni asıllı birtakım araştırmacılar ile tıpkı tehcir meselesinde Türkleri soykırım sevdalısı bir ulus gibi göstermeye çalışan içerdeki yerli işbirlikçilerdir. Bilindiği gibi İzmir Ermenileri 1915 yılındaki tehcirden İzmir Valisi Rahmi Bey'in gayretleri sonucunda kurtulmuşlar, ancak kent içinde organize olmuş Ermeni çeteleri I. Dünya Savaşı yıllarında silahlı ve bombalı tedhiş hareketlerine girişerek özellikle cephe gerisinde Osmanlı Devleti'ne zor anlar yaşatmışlardır. Dönemin arşiv belgeleri İzmir'de yaşayan Ermenilerin bu yönlü faaliyetlerini aktaran çok zengin bir içeriğe sahiptir. Örneğin; İzmir'de I. Dünya Savaşı yıllarında Ermeni Taşnak Cemiyeti'ne mensup çetelerin yanlarındaki bomba ve dinamitle yakalanmaları yine sayıları 250'yi bulan komitacı Ermenilerin İzmir'den

⁴ Bu analizlerin en ilginçlerinden birisi için bkz. Biray Kolluoğlu Kırılı, "Forgetting the Smyrna Fire", *History Workshop Journal*, Issue 60, Oxford University, 2005, s.s.25-44.

⁵ Bu çalışmalar içerisinde Türkiye'de yapılan iki çalışma dikkat çekicidir. Her iki çalışmada da yangın meselesi, yangına ilişkin tanıkların sözlü tarih yöntemleriyle konuşturulması suretiyle ele alınmıştır. Bu yayınlar için bkz. Pelin Böke, *İzmir 1919-1922 Tanıklıklar*, Tarih Vakfı Yurt yay., İstanbul, 2006; Leyla Neyzi, *Ben Kimim, Türkiye'de Sözlü Tarih, Kimlik ve Öznellik*, İletişim yay., İstanbul, 2004.

⁶ Özellikle günümüzde bazı medya organlarında yangın, sürekli gündemde tutulmaya çalışılan bir konu haline gelmiştir. Aralarında Etyen Mahçupyan, Emre Aköz, Engin Ardıç gibi köşe yazarlarının olduğu bir grup gazeteci yangınla ilgili sorumluluğu Türklere yükleyen yazılar kaleme almaktadırlar. Bu gazetecilere karşı dönemin belgelerinden hareket ederek verilmiş bir yanıt için bkz. Mustafa Armağan, *Küller Altında Yakın Tarih*, Timaş yay., İstanbul, 2007.

çıkılarak Zor Kazası'na sevkleriyle ilgili arşiv belgeleri bize Taşnak ve Hınçak Cemiyetleri'nin örgütlediği Ermenilerin silahlı faaliyetler de dâhil her türlü mücadeleyi gerçekleştirmeye çalışmış olduklarını ve 1916-17 yıllarında İzmir'de yaşayan Ermenilerin de bu faaliyetler içerisinde eylemli olarak yer aldıklarını göstermektedir⁷.

Yangından bir görünüş

Bütün bu kaynakların içerisinde yangını Türklerin çıkardığına ilişkin en taraflı iddialar yangın sırasında İzmir'de görev yapan Amerikan Başkonsolosu George Horton tarafından 1926 yılında yazılan "The Blight of Asia" adlı kitapta dile getirilen düşüncelerdir.

Yangından sonra ortaya çıkan manzara

⁷ BOA, DH.ŞFR., No: 69-261-262 (Başbakanlık Osmanlı Arşivi Dahiliye Nezareti Şifre Kalem Belgeleri).

Buna karşın birçok gözlemci yangının sorumluluğunun Türklere yüklenemeyeceğini açık bir dille ifade etmişlerdir. Örneğin, “Müslüman Asya’da Güç Mücadelesi” adlı 1923 yılında yazdığı kitabında E. Alexander Powell “...Şimdi anlıyorum ki, kamuoyuna Türk’ün kötü gösterilmesindeki yanlışları ve önyargularını sistematik olarak yönlendiren gazetelerin hiçbir makul özrü yoktur. Sayfalarını, köşelerini Türk karşıtı saldırılara cömertçe açmışlar ve en serinkanlı düşünen kişilerin dahi gerçeği yansıtmak konusundaki fikirlerine itibar etmemişlerdir. Buna en yakın örnek Eylül 1922’de İzmir’in yakılması olayıdır. Amerika’da ciddi bir öneme sahip hiçbir gazete Türkiye’de yaşanan bu dehşeti Türk tarafının görüşlerine yer vermek için beklemedi. Ancak Amerikan, İngiliz ve Fransız kaynaklarınca, görgü tanıklarının ifadesi doğrultusunda ve bir Fransız komisyonun raporuyla, kentin Türklerin ellerine geçmesini engellemek için Rum ve Ermenilerce kasten ateşe verildiği yeminli ifadelerle ortaya çıktıktan sonra bir kaç satırlarında kısacık da olsa Türklere büyük bir haksızlık yapıldığını kabul edebilme cesaretini gösterebildi”⁸. Sözleriyle aslında 1922’den bu yana 86 yılda çok fazla bir değişiklik olmadığını neredeyse kanıtıyor. Zira günümüzde de birtakım çevreler dönemin bütün belgelerinin aksine bir tarihsel gerçeği tersine çevirebilmek amacıyla ellerindeki bütün olanakları kullanarak kamuoyu yaratmaya çalışıyorlar.

13 Eylül 1922 - İzmir yanıyor...

Yangını Türk tarafının üzerine havale etmek isteyenler genellikle Falih Rıfki Atay’ın *Çankaya* adlı kitabında o günlerin İzmir’ine ilişkin aktardığı gözlemlerini referans alarak ve aynı zamanda Sakallı Nurettin Paşa’nın intikamcı kişiliğine gönderme yaparak yangının Sakallı Nurettin Paşa ve adamlarınca organize edildiğini iddia etmektedirler. Oysa Falih Rıfki yangının sadece Ermeni kundakçılara mal edilemeyeceğini, yangın sırasında birtakım yağma hareketlerinin Türkler tarafından

⁸ E. Alexander Powell, *The Struggle for Power in Moslem Asia, 1923*, The Century Co. Newyork/London, s.s.32-33’den aktaran Mehmet Coral, *Ateşin Gelini, Gâvur İzmir*, Doğan Kitap, İstanbul, 2008, s.260.

yapıldığını, dahası koyu bir mutaassıp ve öfkelenirici bir demagog olarak tanıdığı Sakallı Nurettin Paşa'nın bu yağma işinde önemli roller üstlendiğini bir gözlem olarak aktarmaktaydı.

14 Eylül günü İzmir'i saran alevler gittikçe daha geniş alanlara yayılıyor ve kent yanmaya devam ediyor

Kamuoyunu bu konuda doğru bilgilendirebilmek amacıyla Çankaya kitabındaki şu satırlara burada aynen yer veriyoruz: “Gâvur İzmir karanlıkta alev alev, gündüz tüte tüte bitti. Yangından sorumlu olanlar, o zaman bize söylendiğine göre, sadece Ermeni kundakçıları mı idi? Bu işte ordu komutanı Nurettin Paşa'nın hayli marifetli olduğunu da söyleyenler çoktu... Yağmacılar da ateşin büyümesine yardım ettiler”⁹. Bir Türk gazetecinin o günlere ilişkin gözlemlerinden yola çıkarak satır aralarından cımbızla çekilmiş cümlelerle yangının tüm sorumluluğunu Türklere yüklemek ve üstelik de bunu bilimsellik ve objektiflik adına yapmak ne derece doğrudur. Falih Rıfki Atay, İzmir yangınına ilişkin söylemlerinde; Türklerin intikam ve yağma hissi ile İzmir kentinin yabancı geçmişinden kurtulmak amacıyla yangına seyirci kaldıklarını söylerken bu ifadelerden kentin üçte ikilik bir bölümünü tamamen yok etmiş yangının tüm sorumluluğunu Türklere atmak ve üstelik Falih Rıfki'nin dışında başka hiçbir kaynağa gönderme yapmaksızın yorumlar yapıp geçmişi mahkûm etmeğe çalışmak aymazlık değil de nedir?

⁹ Falih Rıfki Atay, *Çankaya*, İstanbul, 1980, s.324-325.

Yangın sonrasında bir görüntü

1. Fransız kaynakları ne diyor?

Bilindiği gibi Ulusal Kurtuluş Savaşı'nda Türk-Fransız ilişkileri 20 Ekim 1921 tarihli Ankara Antlaşması'ndan sonra TBMM'nin istediği doğrultuda gitmeye başlamıştı. Ankara Antlaşması'yla Türkiye, İtilaf Devletleri blokunu çözecek çok önemli bir adım atmıştı. Bununla birlikte 9 Eylül 1922'de Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın askeri yönü sona erdiğinde Fransa, Anadolu toprakları üzerindeki emperyalist emellerinden kolay vazgeçecek görünmüyordu. Nitekim savaş sonrası diplomatik gelişmelerde yani Mudanya Mütarekenamesi ve Lozan görüşmelerinde Düyun-u Umumiye'nin ve kapitülasyonların tatlı karlarını devam ettirebilmek için yoğun mücadeleler vermişlerdi. 9 Eylül 1922'de Türk ordusu, İzmir'e girdiğinde Fransız yetkililer başta körfezdeki Fransız savaş gemilerinin kumandanı Amiral Dumesnil olmak üzere İzmir'deki kaotik ortamın düzenlenmesi amacıyla önemli girişimlerde bulunmuşlardı. Örneğin Amiral Dumesnil, 11 Eylül 1922'de Birinci Ordu Kumandanı Nurettin Paşa ile ve 15 Eylül 1922'de de Göztepe'de Mustafa Kemal ile bir araya gelerek sığınmacılar, yangın ile Boğazlar ve İstanbul'un geleceği ile ilgili görüşmeler yapmıştır¹⁰.

Bu gelişmelere ışığında dönemin Fransızca yayınlanan gazeteleri, İzmir yangınına ilişkin vermiş oldukları haberlerde yangının sorumluluğunu Rumlara ve Ermenilere yüklemişlerdir. Örneğin; Ünlü Fransız Gazetesi *Le Figaro* 20 Eylül 1922'de sütunlarında yangınla ilgili olarak "...Yangın konusunda Fransız hükümetine ulaşan bilgilerden hiçbiri bu felaketin sorumluluğunu Türklere yüklemiyor. Rodos'tan çekilen bir telgrafta da İzmir'den gelmiş sayısız sığınmacılardan hiç birisinin yangını Türklere mal etmediği kaydediliyor.

¹⁰ Bu görüşmelerin tutanakları için bkz. Cengiz İlhan, "Kurtuluş Günlerinde İki Görüşme", *İşgal'den Kurtuluş'a İzmir*, İBB ve Cumhuriyet Gazetesi İnceci, İstanbul, 2007, s.s.96-102.

*Pek çok tanığa göre suç yangın çıkarmakla görevli bir askeri birlik oluşturan Yunan askeri otoritelerine aittir*¹¹. Yangın konusunda Türkleri suçlayıcı hiç bir ibareye yer vermemekteydi. Yine bir başka Fransız gazetesi *Le Temps*, 13 Eylül 1922 tarihli nüshasında “Yunanlılar çekilirken şebri yakıtı ve halkı katletti”¹². Sözleriyle yangının sorumluluğunu direkt olarak Yunanlılara yüklemektedir. *Le Matin*, 23 Eylül’de İzmir’deki muhabirinden almış olduğu yangına ilişkin raporda, yangını Ermenilerin provake ettiğini “Şahsi soruşturmama göre, yangını çıkaranlar, kendi mahallelerini terk etmeden önce Ermeniler olmuştur. Onu izleyen talan, Türk ordusunun arkasından gelen işsizlerin ve din ve ulus farkı olmadan İzmirli serserilerin işidir”¹³. Sözleriyle hem yangına hem de yangın sırasında İzmir’de oluşan kargaşaya ilişkin gözlemlerini aktarmıştı.

Yangına ilişkin olarak bir başka önemli Fransızca kaynak, İzmir’de yayımlanan *Le Levant* gazetesidir. Mehmet Sırrı ve Michelle Camberes’in sahibi olup İzmir’de Fransızca yayımlanan *Le Levant*, 21 Eylül 1922 tarihli haberinde, yangının Ermeniler tarafından çıkarıldığını açık bir dille ortaya koymaktadır. “İzmir yangınının, Ermeniler tarafından provake edildiğini daha önce bildirmiştik, şimdi resmi açıklamalar bu haberimizi doğruluyor.” sözleriyle başlayan haberin devamında şu ifadeler yer almaktaydı. “Ermeni Kilisesi’ne yaklaşık 100 metre uzaklıkta bir Ermeni evinde ilk yangın görüldü. Bu ilk girişim, itfaiyecilerin çabalarıyla engellendi. Birkaç saat sonra kilise çevresinde patlayıcı maddeler ateş almıştı. Yangın, eş zamanlı olarak Basmane’deki ve Soğukçeşme’deki Ermeni evlerinde başladı ve art arda Ayavukla’da, Ayaparaskeri’de ve Kireçbaşı Mahallesi’ndeki Ermeni evlerinde yangın çıktı. Yangından önce bütün Ermeni evleri kapalıydı ve herhangi bir hayat belirtisi yoktu. Yangınla birlikte Ermeniler silahlı olarak evlerinden çıktılar. Hatta Ayavukla Mahallesi’nde bir Ermeni’nin kendi evini ateşe vererek çıktığı görüldü. Birçok evde yangını körükleyen paçavra parçalarına rastlandı. Bu mahallelerde yaşayan Ermeniler, aynı zamanda yangını söndürmek isteyen itfaiye erlerine ateş etmeye başladı.

Ermeni mahallelerinde ve çarşıda bomba atan Ermeniler görüldü ve tutuklandılar. Darağaç’ta Yordani Aleksiyati adlı bir Rum, evini yakarken yakalandı. Kendisine bunu yapması için bir Rum görevli tarafından para verildiğini itiraf etti. Anadolu’daki Ermeni alaylarını örgütleyen meşhur Trukom, Yunanlılara İzmir’i terk etmeden önce şöyle seslenmişti. ‘Siz İzmir’i Türklere bırakarak kaçın. Biz ancak öldükten sonra İzmir’i onlara teslim edeceğiz.’ Gerçekten de İzmir’i yakmak için burada bir Ermeni komitesi kurulduğu anlaşılıyor”¹⁴.

¹¹ *Le Figaro*, 20 Eylül 1922.

¹² *Le Temps*, 13 Eylül 1922.

¹³ *Le Matin*, 23 Eylül 1922.

¹⁴ *Le Levant*, 21 Eylül 1922.

SAMEDI 7 SEPTEMBRE 1922

لؤلؤ

LE LEVANT

Directeur — Propriétaire
MEHMED SIRRY

Rédacteur en chef
MICHEL CAMBERES

L'incendie de Smyrne

Détails officiels

Comme nous l'avons dit de notre réapparition, l'incendie de Smyrne a été provoqué par les arméniens. Voici des informations officielles qui viennent aujourd'hui confirmer nos dires :

Avant l'incendie

Mardi soir, veille de l'incendie des fusées de diverses couleurs furent lancées dans les environs de l'église arménienne. En outre des arméniens circulant librement en ville, la veille de l'occupation, et tirant sur les musulmans dans les quartiers de Tchorek Capou, Abjouiah effendi et Eulia Zada, crièrent à qui voulait les entendre que Smyrne serait livrée en cendres aux Turcs.

efforts à éteindre ce nouveau foyer.

En même temps un autre incendie se déclarait dans une maison arménienne à Serer sokak près de Basma-Hane.

Immédiatement un autre incendie éclatait à Saouk Tchismé dans une autre maison arménienne.

Ensuite des incendies se déclarèrent successivement au club arménien, à Ayo Voula, à Aya Paraskevi, à la Municipalité et dans les maisons arméniennes du quartier Kiretch Ahiri.

Avant l'incendie toutes les maisons arméniennes étaient hermétiquement closes ne donnant aucun signe de vie. Mais

Chronique Locale

Nos commerçants auprès de Son Excellence Fethi bey

Son Excellence Fethi bey/Commissaire de l'intérieur a mandaté auprès de lui les principaux commerçants de notre ville et leur a demandé quels sont les moyens qu'il désireraient employer pour régulariser les affaires commerciales et économiques. Les derniers ont posé les propositions suivantes :

- 1° La réouverture des Banques ;
- 2° Assurer le service postal et télégraphique pour l'intérieur et l'extérieur.
- 3° Réouverture des agences maritimes.
- 4° Liberté de transport par chemin de fer.

Son Excellence Fethi Bey prit note de ces propositions et permit de faire le nécessaire.

Visites

ennes de l'Asie Mineure, dans son discours prononcé la veille de l'évacuation avait dit aux Grecs : « Vous laissez Smyrne aux Turcs et prenez la fuite mais nous, nous ne la livrerons qu'après notre mort. »

Un des arméniens réfugiés au Collège Saint-Joseph nommé Arsène a avoué avoir entendu des arméniens dire qu'il existe à Smyrne un comité arménien ayant pour but d'incendier la ville dirigé par le rédacteur Deragopian et le directeur de l'école Boyadjian. Il a avoué en outre que les nommés Aram Kaiser et Tchakidji, tout deux évadés de prisons de Magnésie et impliqués dans le pillage et l'incendie de cette dernière ville faisaient partie du Comité.

Le consul de Tchecoslovaquie à Smyrne a télégraphié à son gouvernement que la ville a été incendiée par les Arméniens.

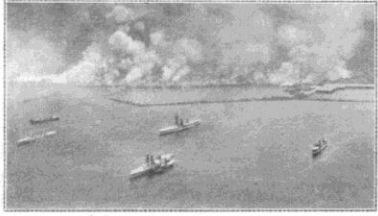
La population grecque de Corélio et le métropolitain Chry-

Visites

Le Levant'ın İzmir yangınıyla ilgili haberi-22 Eylül 1922

L'illustration'dan İzmir yangınına ilişkin görüntüler ve savaş muhabiri G. Ercole'nin raporu:

278 — N° 4112
L'ILLUSTRATION
30 SEPTEMBRE 1922

le *Fittorio-Emanuel*, le *Fenicia*, le *King-George*, l'*Iron-Duke*. Plusieurs torpilleurs et destroyers, surtout américains, surveillent la rade et les quais.

Smyrne s'allume maintenant sous nos yeux, Smyrne, la perle de l'Égée, la reine des tables d'Orient... La ville turque s'étage aux flancs de deux hautes collines couronnées de remparts byzantins, fine dentelle de ruines sur le ciel bleu. La ville européenne s'alligne le long des quais. Ici, les dômes des églises; là-bas, les minarets blancs. Depuis trois jours, l'armée victorieuse de Mustafa Kemal a fait son entrée et l'ordre commence à remonter. On cherche des abris pour les réfugiés; la population chrétienne, qui se sent protégée par les navires de guerre, reprend confiance.

Sur les quais, c'est une animation intense et bigarrée. Le soir tombe. Le soleil s'enfonce dans les flots, empourprant le ciel. Quelques grondements sourds de canons lointains. La ville s'allume de mille feux scintillants, les projecteurs des navires

L'incendie de Smyrne vu d'un hydravion britannique.

Au centre, devant la jetée, deux navires de guerre anglais, l'*Dou-Deke* et le *King-George*.

LES ÉVÉNEMENTS D'ASIE MINEURE

Un fait diplomatique d'une grande importance s'est produit cette semaine : à la suite de la venue à Paris du ministre des Affaires étrangères britannique, lord Curzon, et des ambassadeurs qu'il a eus avec M. Poincaré et le comte Sforza, du 20 au 25 septembre, les cabinets de Paris, de Londres et de Rome se sont mis d'accord sur les termes d'une lettre qui a été adressée aussitôt à Mustafa Kemal pacha. Cette lettre invite le gouvernement de la grande Assemblée nationale à faire connaître d'urgence s'il est disposé à envoyer sans retard un représentant, muni de pleins pouvoirs, à une conférence qui se tiendrait à Fénice ou ailleurs et qui aurait pour objet la conclusion d'un traité de paix définitif entre la Turquie, la Grèce et les puissances alliées. Ce document assure la Turquie de l'appui de l'Entente pour lui faire obtenir — sans parler de l'Asie Mineure que nul ne lui conteste — la récupération de la Thrace jusqu'à la Maritima et d'Andrinople, et pour appuyer son admission à la Société des Nations, sous les auspices de laquelle doivent être assurées la liberté des Détroits et la protection des minorités ethniques et religieuses. La seule condition requise, c'est que, jusqu'à la conclusion du traité, les troupes hémittiques s'abstiennent de pénétrer dans les zones provisoirement déclarées neutres. Pour délimiter cette ligne de démarcation, une réunion immédiate pourrait être tenue, à Mondouzi ou à Izmit, entre Mustafa Kemal et les généraux alliés. L'envoi de ce document commença ainsi les difficultés que les divergences d'opinion entre les cabinets français et britannique laissent redouter. En outre, M. Franklin-Bouillon, qui fut le négociateur heureux de l'accord d'Ankara, entre la France et les Kemalistes, est parti pour Smyrne le 25 septembre, à bord du cuirassé Metz, pour rencontrer Mustafa Kemal.

Sur les événements d'Asie Mineure eux-mêmes, nous avons reçu une seule documentation. Notre gravure de première page reproduit les trois généraux italiens de Constantinople, qui peuvent être appelés à jouer un rôle de premier plan dans les conversations avec Mustafa Kemal. Un de nos collaborateurs, M. G. Ercole, est, d'autre part, arrivé devant Smyrne le 25 septembre, veille de l'incendie; il ne put descendre à terre, mais assés, de la rade, un drastique spectacle. Nous reproduisons son récit, ainsi que plusieurs des impressionnantes photographies qu'il a prises :

DEVANT SMYRNE EN FLAMMES

12 septembre.

Le *Lamartine*, de la Compagnie des Messageries maritimes, entre à toute vapeur dans le golfe de Smyrne. Le temps est splendide, la mer d'azur. Les côtes escarpées d'Asie Mineure ont un aspect sauvage; de-ci de-là, quelques groupes d'habitations, mais point de villages importants.

Tout à coup, deux coups de canon déchirent le silence. A notre gauche, derrière une petite île, un navire de guerre grec bombarde à grande distance les colonnes de cavalerie turque poursuivant les derniers fuyards de l'armée hellénique.

Nous traversons une passe étroite défendue par un petit fortin sur lequel flotte le drapeau ottoman. Quelques soldats turcs, couchés par terre, lèvent la tête pour nous regarder. Déjà nous apercevons les premières maisons de Smyrne. Dans le port, des panaches de fumée révèlent la présence des navires de guerre. Voilà, du reste, leur silhouette redoutable qui se profile. Je note l'*Edgar-Quinet*, le *Jean-Bart*,

13 septembre.

flouillent l'ombre de leurs faisceaux de lumière mouvante. Quelques coups de feu dans la ville basse turque, des détonnements de grenades, des cris de femmes, puis plus rien. La nuit est tranquille.

Depuis l'aube, les chaloupes n'ont pas cessé leur va-et-vient entre la terre et les navires. J'apprends que l'ordre a été donné à tous les sujets britanniques présents à Smyrne de s'embarquer sur-le-champ. Ordre militaire... Ils ne sont pas très nombreux : trois mille environ, en majorité Maltais, et leur prise à bord a lieu sans incidents.

Vers 2 heures de l'après-midi, une épaisse fumée monte en ligne droite au-dessus du quartier arménien. L'incendie, pourtant, ne se propage pas et semble bientôt maîtrisé. Cependant, sur les quais, défile un flot noir de gens affolés qui veulent s'embarquer, coûte que coûte. Un navire américain, qui se trouve presque à quai, devant le consulat des États-Unis, est obligé de prendre le large, car des hommes se sont jetés à l'eau pour tenter de monter à son bord.

Mais voici que l'on distingue, toujours dans le quartier arménien, deux nouveaux

L'illustration'dan İzmir yangınına ilişkin görüntüler

foyers, beaucoup plus importants. La situation devient sérieuse, car le vent du Sud augmente d'intensité et pousse les flammes vers le quartier européen, où quelques lueurs apparaissent déjà. Des coups de feu crépitent, des grenades explosent. Ce sont les Arméniens qui, décidés à mourir plutôt que de souffrir l'occupation turque, ont incendié leurs maisons et engagé le combat avec les soldats turcs. Des dépôts de munitions sautent dans un vaçarme formidable.

Il est 9 heures du soir : nous sommes passés du jour à la nuit sans nous en rendre compte. Le ciel n'est plus qu'une vaste calotte de feu. Les chaloupes commencent à embarquer les Français et les Italiens dont les maisons brûlent. Au milieu de la panique, sous la poussée désordonnée des réfugiés, les marins français en armes sont admirables de sang-froid. Il y a des scènes déchirantes. Je suis moi-même à bord d'un bateau italien, le *Scrivia*, à cent mètres des quais, d'où j'assiste au sauvetage.

A 2 heures du matin, l'incendie fait rage. Le théâtre de Smyrne, comme une meule de paille, s'enflamme d'un seul coup : en vingt minutes, il n'en reste plus que les quatre murs et un amas de décombres. Les flammes atteignent le consulat de France, dont la bâtisse de pierre ne résiste que quelques instants. Derrière le consulat de France, sur le toit de l'école italienne, des marins italiens, intrépidement, tiennent leur navire-amiral au courant des progrès du feu par des signaux lumineux. Les explosions se multiplient : dépôts d'essence des garages d'automobiles, dépôts d'alcool, activant l'incendie et propageant la panique.

Les premières chaloupes chargées d'Italiens, de Grecs, d'Arméniens touchent notre bord. La consigne est sévère : « Les Italiens d'abord ! » crie le commandant. Mais comment les discerner dans cette confusion ? Et puis, il y a là des femmes qui implorent, des mères qui tendent leurs enfants de leurs bras suppliants. La voix de l'humanité l'emporte. « Sauvez-les tous ! » L'échelle s'abaisse, des grappes humaines s'y accrochent. C'est, en bas, dans la demi-obscurité, une lutte terrible, que nous devinons avec terreur. Des corps tombent à la mer, il y a des cris déchirants... Ceux qui ont pu atteindre le pont s'y éroulent, anéantis d'émotion et de fatigue. Bientôt ils dorment, d'un sommeil animal.

Au-dessus de la ville, les tourbillons de flammes montent à une grande hauteur. Les explosions ébranlent la coque de notre navire. Tandis que nous regardons le consulat américain qui achève de se consumer — un destroyer a braqué sur lui son projecteur — voici qu'une masse de feu, voguant sur les flots, approche l'avant de notre *Scrivia*. C'est une « mahonne », une grande chaloupe turque, chargée de marchandises enflammées, que le vent pousse vers nous. Nous levons l'ancre avec précipitation pour échapper au brûlot flottant!

14 septembre.

Sept heures du matin. Le soleil a du mal à se montrer à travers les nuages opaques de fumée qui obscurcissent le ciel. Nous commençons, pourtant, à distinguer l'étendue du désastre qui a frappé Smyrne. Des pans de murs s'éroulent encore, soulevant une poussière d'étincelles et d'escarbilles. Le sauvetage continue sans relâche. On a pu embarquer, dans la nuit, environ 10.000 personnes. Mais combien restent encore, désespérées, sans secours, sans vivres, sans eau potable!

A notre bord, il y a beaucoup plus de Grecs que d'Italiens. De nombreux Arméniens aussi, quelques-uns blessés à la suite des combats de rues. L'équipage se dépense pour maintenir l'ordre, le médecin se multiplie.

Un à un, les navires quittent le port. Les Anglais partent les premiers. Le *Scrivia* reçoit à son tour l'ordre de mettre le cap sur le Pirée. C'est un petit navire de 3.500 tonnes : il emporte 3.000 passagers...

G. ERCOLE.

Savaş muhabiri G. Ercole'nin raporu

Bu açıklamalara ek olarak bir başka önemli Fransız kaynağı L'illustration, 30 Eylül 1922 tarihli nüshasında G. Ercole adlı savaş muhabirinin 13 Eylül 1922 günü yani yangının başladığı gün, İzmir'den gönderdiği bir raporu okuyucularıyla buluşturmuştur. G. Ercole raporunda aynen şu ifadelerle yer vermiştir. "Öğleden sonra saat 2'ye doğru Ermeni Mahallesi üzerinden yoğun bir duman bulutu yükseliyor. Bununla birlikte, bu yangın genişlemiyor ve sönme eğiliminde gözüküyor. Buna rağmen kaçmak isteyen, paniğe kapılmış insanlar rıbtında

toplanyor. Bir Amerikan vapuru, ABD konsolosluğu önünde, hareket etmek zorunda, çünkü insanlar o vapura binmek için kendilerini denize atıyor. O anda yine Ermeni Mahallesi'nde, daha önemli iki yeni yangın başlıyor. Durum ciddileşiyor, çünkü güneyden gelen rüzgâr şiddetiyle alevleri Frenk Mahallesi'ne doğru ilerletiyor. Silah sesleri var, el bombaları patlıyor. Türk işgali altında yaşamaktansa ölmeye karar vermiş olan Ermeniler evlerini yangına vererek, Türk askerleriyle savaşmaya başladılar. Cephanelikler korkunç bir gürültüyle infilak ediyor. Saat akşamın dokuzu; biz farkına varmadan gündüzden geceye geçtik. Gökyüzü geniş bir ateş bulutuna dönmüş..."¹⁵

G. Ercole, bir savaş muhabiri olarak kentte bulunduğu gün yani 13 Eylül 1922'de bu gözlemleri aktarırken şüphesiz sadece kendisinin tanık olduğu gelişmelerden yola çıkarak bir rapor oluşturmuştu. Ercole'ün bu gözlemleriyle ilgili olarak birçok araştırmacı bu kaynağı kullanmıştır. Ancak günümüzde, tarihin belgeler aracılığıyla nasıl tahrifata uğratıldığını kanıtlayan ilginç bir gelişme Ercole'ün L'illustration'daki anılan gözlemlerine ilişkin olarak yapılmıştır. İletişim Yayınları tarafından 2008 yılı içinde basılan ve Marie Carmen Smyrnelis tarafından derlenen "İzmir 1830-1930, Unutulmuş Bir Kent Mi, Bir Osmanlı Limanından Hatıralar" başlıklı kitabın 230 ve 231. sayfalarında L'illustration'un adı geçen nüshası "Yangın Bir Yaşam Modelinin Sonu" adlı makalede kullanılmıştır. Ancak bu makalede, Smyrnelis, G. Ercole'ün raporuna aynen atıf yapmış olmasına rağmen nedense G. Ercole'ün Fransızca olarak çok net bir şekilde ifade ettiği şu ifadeler yok sayılarak atlanmıştır¹⁶. G. Ercole'ün ifadeleri aynen şudur: "...Ce sont les Armeniens qui décides a mourir plutot que de souffrir l'occupation turque, ont incendié leurs maisons et engagé le combat avec les soldats Turcs"¹⁷. Bu ifadeleri Türkçeye çevirecek olursak "...Türk işgali altında yaşamaktansa ölmeye karar vermiş olan Ermeniler, evlerini ateşe vererek Türk askerleriyle savaşmaya başladılar". İyimser bir bakış açısıyla bir unutkanlığın ya da akademik bir dalgınlığın eseri olabileceğini düşündüğümüz bu atlama, modern tarih yazıcılığının günümüzde ulaştığı boyutları yakalama adına da ayrıca bir talihsizliktir. Smyrnelis'in biyografisinden öğrendiğimize göre kendisi, Osmanlı İmparatorluğu'nda çeşitli ulusların birlikte yaşama sorunu üzerine araştırmalar yapmakta imiş. Tarih yazıcılığında ve tarihçinin olay ve olgulara bakışında öteki ile birlikte yaşama konusunda uzlaşının her iki tarafa da mesafeli ve empatik bakma anlayışıyla doğru orantılı olduğu düşünüldüğünde Smyrnelis adlı araştırmacı, kullanmış olduğu bir belgedeki bu satırları atlayarak acaba hangi uzlaş kültürüne hizmet etmektedir. Burada yapılan açıkça belgelerin yanlı bir bakış açısıyla yansıtılmasıdır.

İzmir yangınına ilişkin olarak son dönemlerde İzmir Büyükşehir Belediyesi Ahmet Piriştina Kent Arşivi ve Müzesi'nde ulaştığımız belgelerin en önemlilerinden birisi şüphesiz Fransız konsolosluğu ile körfezde demirli Fransız savaş gemilerinin kumandanı Amiral Dumesnil'in yazmış olduğu raporlardır. Bu belgelerde yangınla ilgili olarak sorumlular hiçbir şüpheye yer vermeyecek bir biçimde Ermeniler olarak işaret edilmiştir. Bu belgelerden birincisi 19 Eylül 1922 tarihli Paris'ten Washington Maslahatgüzarlığı'na çekilen 669 numaralı telgraftır. Bu telgraf metninde, yangının

¹⁵ L'illustration, 30 Eylül 1922.

¹⁶ İzmir 1830-1930, Unutulmuş Bir Kent Mi, Bir Osmanlı Limanından Hatıralar, Der. Marie Carmen Smyrnelis İletişim yay., İstanbul, 2008, s.s.230-231.

¹⁷ L'illustration, 30 Eylül 1922.

silahlı bir kundakçı birliği oluşturmuş Rumlar ve Ermeniler tarafından çıkarıldığı Mustafa Kemal'e atfen dile getirilmiş ve bu düşüncenin doğruluğu, Yunan ordusunun Batı Anadolu bölgesinde geri çekilirken birçok kenti yakması örnek gösterilerek desteklenmişti¹⁸. Yine 26 Eylül 1922 tarihli başka bir telgraf metninde de General Pelle, Amiral Dumesnil ve M. Grailler'e atıfta bulunularak İzmir yangınından Türklerin sorumlu olmadığı, yangının yayılmasını önlemek amacıyla Türkler tarafından olağanüstü bir çaba gösterildiği ifade edilmekteydi¹⁹. Hiç kuşkusuz bu belgelerin içinde en önemlilerinden birisi Amiral Dumesnil'in yangına ilişkin raporudur. Dumesnil'in raporu, şimdiye kadar birçok araştırmada sadece isim olarak geçmiştir. Raporun içeriği ile ilgili olarak ayrıntılı bir çözümleme yapılmamıştır. Bu nedenle Amiral Dumesnil'in 28 Eylül 1922 tarihli raporunu buraya aynen almayı uygun görüyoruz. Yangının en önemli görgü tanıklarından birisi olan aynı zamanda Türkiye'nin mücadele ettiği İtilaf Devletleri kanadında önemli bir askeri kişilik olan Dumesnil'in raporu gerçekten önemlidir. Amiral Dumesnil, "*Yangının faileri kimlerdir?*" diye başladığı raporuna şu cümlelerle devam etmektedir.

"Ben, İzmir yangınında Türklerin suçlu olamayacakları kanaatindeyim. Bu kanım hiçbir zaman duygusal bir temele de dayalı değildir. Yine bu kanım sadece mantıksal bir çıkarsamanın sonucu da değildir.

a) Somut şahitler (süzenli birliklerce yağmacı Türklerin öldürüldüğünü gören Lazaristlerin Üstadı) Türklerin şehirde düzeni sağlamak ve yağmayı ortadan kaldırmak amacını ispatlamıştır.

b) Türk ordusu, başka hiçbir ordunun sahip olmadığı kadrolara sahiptir ve bu orduda disiplin iyi biçimde uygulanır.

c) İşgalin ilk gününde bağımsız biçimde yapılan yağmalar takip eden günlerde büyük ölçüde bastırılmıştır ama bu yağmalar sırasında hiçbir zaman yangın girişimine işaret edilmemiştir.

d) Rum ve Ermeni mahallelerinde çok sayıda cephane ve çok miktarda yanıcı ve patlayıcı malzeme depoları vardı. Bir hayli zaman öncesinden beri, bütün Hıristiyanları moralman baskı altında tutmak için, İzmir'in Türklere bırakılmasındansa tahrip edileceği fikri üzerine propaganda yapıldığı tespit edilmişti. Bu şekildeki söylentiler binlerce defa başta bizim Genel Konsolos olmak üzere Fransızların kulağına gelmişti.

e) Yangının arifesinde Mustafa Kemal Paşa, bizim konsolosluğumuzun birkaç ev ötesinde bulunan kordon üzerine genel karargâhını kurdurtmuştu. Ateş bu evlerden hemen uzaklaştırılmıştı.

f) Türkler yangına karşı sahip oldukları tüm imkânlarla mücadele ettiler. Bu imkânlar, böylesine büyük bir felaket karşısında elbette yetersizdi.

¹⁸ *Documents Français Sur L'Occupation Grecoque Anatole*, Der. Enis Tulça, Center For Strategic Research, Some Papers No:4/2002, Ankara, Aralık 2002, s.s.165-173.

¹⁹ *A.g.e.*, s.167.

g) İzmir’de çok iyi organize itfaiye ekipleri çok sayıda Hıristiyan’ın gitmiş olmasından dolayı ne yazık ki kargaşa içindeydi. İtfaiye ekipleri mümkün olduğu kadar çabuk harekete geçtiler, ama onlar şehrin birçok noktasında aynı anda çıkan yangın karşısında bulunuyorlardı, bu durum Türk yağmacılara atfedilmeyecek bir organizasyonu gösteriyor. Bu yangınlar mevcut yeteri kadar büyük miktardaki yanıcı malzemeye daha da azmış ve çok kısa sürede yaygınlaşmıştır. Kundakçılar (Ermeniler veya Rumlar) görevlerini yapmakta olan Hıristiyan itfaiyecilere bile saldırmışlardı (Sigorta Yönetimi Yangın Servisi Temsilcisi Mösyö Ernest Bon’un şahitliği)

h) Düzenli Türk askerlerinin sokaklara petrol dökmekle suçlayan, tabiatıyla güvene layık olan insanlar (konumundaki) Fransız rahiplerin ifadelerini bizzat araştırdım. Bu söylentiler katıyetle yanlış öğrenilmiştir ve felaketin ciddiyeti ve aniliğinden dehşete düşmüş insanların hayalinden kaynaklanmaktadır. Türk otoriteleriyle görüşmelerim öncesinde olan her şey, iyi niyet benim kanaatimi oluşturdu, hatta bu kanım Türk makamlarının topladığı deliller ve hala devam ettirdikleri soruşturmalarını dikkate almaksızın oluştu.

Tutuklananlar arasında çok sayıda Rum ve Ermeni ile onların itirafları bulunuyor olmalıdır. Bu konuda Türk gazeteleri isimler ve kanıtlarla birlikte bazı açıklamalar yayınlamaya başladılar. Genel bir biçimde, Rumlar için sessiz kalınırken, sadece sorumlu olarak Ermeniler tutulmaktadır. Alışkanlıkları ve karakterleri dikkate alındığında ben de gönül rahatlığıyla sorumluluğun büyük bir bölümünün onlara ait olduğuna inanıyorum. Şunu da son olarak belirtmek istiyorum ki bizim genel konsolosluğumuz da biraz da olsa suçlamadan pay almaktan uzak değildir.

Yangından önce, İngiliz Genel Konsolosluğu’nun talebi üzerine Amiral B. Brock’un 3 Eylül’de İngiliz vatandaşlarını en kısa sürede şehri terk etmeye çağırır çağırılmaz İzmir’de panik başlamıştı.

12 Eylül’de, her zaman sakinliğini koruyan ve meslektaşlarıyla sıkı ilişkileri olan Amerika Birleşik Devletleri genel konsolosu birden bire tüm Amerikan vatandaşlarının ayrılmaları emrini verdi ve kendisi de bizzat İzmir’i terk etti.

Bu bilgilerin kaynakları, İngilizler için Rumlardır, Amerikalılar için ise Ermenilerdir. Bu durum bu iki milletin genel konsoloslarını Ermeni veya Rum kundakçıların şehri maruz bırakacakları tehlikeden önceden haberdar edildiklerini sanmaya imkân vermektedir. Bu felakete maddeten ve manen yıkılan Mustafa Kemal’in felaketin duyulmamasına çalıştığı bir vakadır. Onun asıl amacı böylesi bir felaketi İstanbul’da görmemek²⁰.

²⁰ *Documents Francais Sur L’Occupation Grecoque Anatole*, s.s.170-173.

Sonuç

Kültürel bir beceri olarak bellek, yaşananların kayda geçirilmesi üzerinde odaklaşır ve bellek Paul Connerton'un da işaret ettiği gibi bireysel olmaktan çok kültürel bir yetenek alanıdır²¹. Geçmiş aydınlatmanın ve onu içine gömüldüğü sessizlikten kurtarmanın yolu geçmişin kayıtları üzerinde doğru ve mesafeli bakışlar oluşturabilmekten geçer.

Bugün, büyük yangının üzerinden 86 yıl geçmiş durumda. "*Körfezin Gelini*"ni "*Ateşin Gelini*"ne²² çeviren yangın hiç kuşkusuz İzmir kentinin mekânsal görünümünde onulmaz yaralar açmıştır. Cumhuriyet Türkiye'si ve başta İzmir Belediyesi olmak üzere onun İzmir'de oluşturduğu yerel birimler, kenti 1923'ten 1930'ların ortalarına kadar küllerinden yeniden yaratabilmek amacıyla yoğun çabalar göstermişlerdir. Bugün İzmirli olarak yaşadığımız kentin yakın geçmişinde önemli sosyal travmalar yaratan yangına ilişkin hafızalarımızı ve kolektif belleğimizi, yangını kim veya kimlerin çıkardığından çok oluşturduğu sonuçlar ve onun üzerine Cumhuriyet'in titiz ve kararlı bir çalışmayla bir kenti yeniden yaratma sevdasına yoğunlaştırmamız gerekir. Bu yazıda vurgulandığı üzere yangının sorumlularına ilişkin yerli ve yabancı kaynakların büyük bir çoğunluğu Türkleri işaret etmemiş olmasına rağmen dünya barışı ve birlikte yaşamanın olası aşgari müştereklerini oluşturabilmemiz açısından artık 13 Eylül günü kenti ateşe veren kundakçı ya da kundakçıları aramaktan vazgeçmeliyiz. Zira birlikte yaşama ve ötekiyi içselleştirerek çatışma kültürü yerine bir uzlaşma kültürü yaratmanın yolu bu tip sosyal travmaları sürekli gündemde tutarak hatırlatmaktan çok biraz da unutmaktan geçmiyor mu?

²¹ Paul Connerton, *Toplumlar Nasıl Anımsar*, çev. Alaaddin Şener, Ayrıntı yay., İstanbul, 1999.

²² Mehmet Coral, *a.g.e.*

Ekler: İzmir Yangınına İlişkin Fransız Arşiv Kaynakları

Belge No: 1

The responsables of the burning of Smyrna (Izmir).

MINISTÈRE
DES
AFFAIRES ÉTRANGÈRES
DIRECTION POLITIQUE
Asie.
à Chiffre
670
ANALYSE

BUREAU DU CHIFFRE
EXPÉDIE
19 SEP. 1922
N° 234

Télégramme

Paris, le 19 septembre 1922

Le Ministre des Affaires Étrangères

à Chargé d'affaires WASHINGTON

Suite à mon télégramme 669.

Il résulte d'un télégramme de notre Consul général à Smyrne qu'au cours d'une conversation qu'il a eue avec Mustapha Kemal sur les causes de l'incendie de cette ville, celui-ci en a attribué la responsabilité aux Arméniens et aux Grecs qui ont organisé une troupe armée de soldats incendiaires.

Cette affirmation paraît vraisemblable, si l'on se rappelle ce qui s'est passé à Eski-Cheir. Il a en effet été constaté par de nombreux témoins que la ville d'Eski-Cheir ou pas un Grec n'avait été molesté lors de la retraite turque a été en dehors de toute nécessité militaire, incendiée méthodiquement par les Grecs avant d'être évacuée./.

Belge No: 2

Comments on the burning of Smyrna (Izmir).

MINISTÈRE
DES
AFFAIRES ÉTRANGÈRES
DIRECTION POLITIQUE
SOUS-DIRECTION D'ASIE
à Chiffres
N° 686-687
ANALYSE

Télégramme

BUREAU DU CHIFFRE
EXPÉDITE
26 SEP. 1922
REÇU N° 2030

111

Paris, le 26 septembre 1922

Σ. 304.1.1/2

Le Ministre des Affaires Étrangères

à Chargé d'affaires de France à WASHINGTON.

Suite à mon télégramme 670.

Le général Pellé, l'Amiral Dumesnil et M. Graillet ont acquiescé la conviction que les Turcs ne sont pas responsables de l'incendie de Smyrne ; avec des moyens limités, ^{ceux-ci} ont tout fait pour le combattre et le circonscire. L'Amiral Dumesnil a fait contrôler tout de suite et sur place les témoignages de certaines personnes affirmant avoir vu des soldats turcs arroser de pétrole les rues et les maisons: cette enquête a réduit ces témoignages à néant.

D'autre part, la multiplicité des foyers d'incendie établit qu'ils ont été allumés par des mains criminelles. L'exaltation de la population arménienne et grecque a certainement permis de trouver les incendiaires désirés pour ne laisser aux Turcs vainqueurs qu'une ville en cendres.

Il est prouvé, du reste, par de nombreux témoignages que les troupes grecques en se retirant ont mis méthodiquement le feu à Eski-Cheir, Afion, Ouchak, Alacheir et Magnésie. Brousse aurait eu le même sort sans l'intervention de l'agent consulaire de France qui a obligé le général grec Soumilé à révoquer l'honorable qu'il avait donné d'incendier la ville

G. J.
? L...

Belge No: 3

Report of Admiral Dumesnil regarding the burning of Smyrna (Izmir).

Extrait d'un rapport du Centre-Amiral DUMESNIL
 du 28 septembre 1922, *cl. 4E306-1*
 Quels sont les auteurs de l'incendie ? *127*

E. 204-13
 Ma conviction que les Turcs ne devraient pas être
 incriminés au sujet de l'incendie de SMYRNE n'a jamais été
 basée sur le sentiment. Elle n'est pas non plus uniquement la
 conséquence du raisonnement.

a) des témoignages précis (Supérieur des Lazaristes,
 qui a vu tuer des pillards turcs par des soldats réguliers)
 ont prouvé la volonté des Turcs de supprimer le pillage et de
 mettre l'ordre dans la ville.

b) l'armée turque possède des cadres plus complets
 que ceux d'aucune autre armée et la discipline y est bien
 appliquée.

c) les pillages, isolés le premier jour de l'occupa-
 tion ne sont cependant accrus notablement les jours suivants,
 mais jamais il n'a été signalé la moindre tentative d'incen-
 die dans ces pillages.

d) Il existait dans la ville grecque et arménienne sur-
 tout de nombreux dépôts de munitions et beaucoup de matières
 inflammables ou incendiaires. La propagande était constante
 depuis fort longtemps pour imprimer dans les esprits de tous
 les chrétiens l'idée que SMYRNE devait être détruite plutôt
 que d'être laissée aux Turcs. Les propos de cet ordre sentyve-
 nus aux oreilles de tous les Français à maintes reprises et no-
 tamment de notre Consul général.

e) la veille de l'incendie MUSTAPHA KEHAL PACHA et
 IGHEZ PACHA étaient venus installer leur Quartier général sur
 le quai à quelques maisons de notre Consulat. Le feu les en a
 chassés précipitamment.

f) Les Turcs ont combattu le feu avec tous leurs mo-

KAYNAKÇA**I. Arşiv belgeleri**

BOA, DH.ŞFR., No: 69-261-262 (Başbakanlık Osmanlı Arşivi Dahiliye Nezareti Şifre Kalemî Belgeleri).

II. Gazeteler ve Dergiler

Şark

Le Figaro

Le Temps

Le Matin

Le Levant

L'illustration

III. Kitap ve Makaleler

ARMAĞAN, Mustafa, *Küller Altında Yakın Tarih*, Timaş yay., İstanbul, 2007.

ATAÖV, Türkkaya, *Ermeni Belge Düzmeçiliği*, İleri yay., İstanbul, 2006.

ATAY, Falih Rıfki, *Çankaya*, İstanbul, 1980.

BÖKE, Pelin, *İzmir 1919-1922 Tanıklıklar*, Tarih Vakfı Yurt yay., İstanbul, 2006.

CONNERTON, Paul, *Toplumlar Nasıl Anımsar*, çev. Alaaddin Şener, Ayrıntı yay., İstanbul, 1999.

CORAL, Mehmet, *Ateşin Gelini, Gâvur İzmir*, Doğan Kitap, İstanbul, 2008.

İLHAN, Cengiz, "Kurtuluş Günlerinde İki Görüşme", *İşgal'den Kurtuluş'a İzmir*, İBB ve Cumhuriyet Gazetesi İmecesı, İstanbul, 2007, s.s.96-102.

Documents Francais Sur L'Occupation Grecoque Anatole, Der. Enis Tulça, Center For Strategic Research, Some Papers No:4/2002, Ankara, Aralık 2002, s.s.165-173.

İzmir 1830-1930, Unutulmuş Bir Kent Mi, Bir Osmanlı Limanından Hatıralar, Der. Marie Carmen Smyrnelis İletişim yay., İstanbul, 2008.

KOLOĞLU, Orhan, "İzmir Yangınının Ardındaki Gerçek", *Popüler Tarih*, Eylül 2003, s.s.52-57.

KOLLUOĞLU, Kırılı Biray, "Forgetting the Smyrna Fire", *History Workshop Journal*, Issue 60, Oxford University, 2005, s.s.25-44.

NEYZİ, Leyla, *Ben Kimim, Türkiye'de Sözlü Tarih, Kimlik ve Öznellik*, İletişim yay., İstanbul, 2004.